

# Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

---

Stefka Hineva; Ivana Tzenova  
Čeští geometři na sofijské univerzitě

*Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, Vol. 36 (1991), No. 4, 237--242

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/138406>

## Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1991

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.



This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

- [18] BARBISCH CH., TOGGWEILER P.: Bulletin des Schweizerischen Electrotech. Vereins 6 (1987), 307.  
[19] KERLE W.: Bulletin des Schweizerischen Electrotech. Vereins 6 (1987), 320.  
[20] SABISKY E.S.: Solid State Technol. (1988), 149.

## Čeští geometři na sofijské univerzitě

*Stefka Hineva, Ivana Tzenova, Sofie*

Na základě berlínského kongresu z roku 1878 byly po osvobození Bulharska z pětisetletého tureckého útlaku vytvořeny dva státy: Bulharské knížectví a Východní Rumelie — základ dnešního Bulharska. Ministerstvo veřejného vzdělávání Bulharského knížectví a ředitelství veřejného vzdělávání Východní Rumelie v Plovdivu záhy po osvobození vytvářely ve všech oblastech řadu gymnázií a snažily se, aby úroveň výuky v těchto školách a celá organizace studia se vyrovnaly přednímu školství té doby. Tato snaha však narážela na nedostatek vyučujících, kteří nadto ne vždy měli kvalifikaci odpovídající představám státních orgánů řídících vzdělávací systém.

Proto byli hledáni vhodní učitelé gymnázií v jiných zemích. Na pozvání odpověděla celá řada kvalifikovaných mladých českých odborníků, kteří využili svých zkušeností i znalostí a energicky se pouštěli do organizace škol v osvobozeném Bulharsku. B. L. Petkančin — bulharský geometr — napsal v této souvislosti: „Tuto skutečnost je nutno nejen s díky vyzvednout, ale také prozkoumat. Stovky Čechů přicházely do Bulharska — do knížectví i do východní Rumelie a svými znalostmi a odborností podstatně přispěly k přerodu někdejší Otomanské provincie na moderní stát. Byli mezi nimi učitelé, lékaři, agronomové, inženýři, podnikatelé, umělci, fotografové i hudebníci.“

Z učitelů matematiky, kteří přijeli z Čech do Bulharska, hned od počátku vynikli Teodor Monin, Vladislav Šak a Antonín Šourek, kteří nejdříve pracovali jako učitelé matematiky na oblastních gymnáziích a pak od r. 1888 jako učitelé geometrie na právě otevřené Vyšší pedagogické škole (později nazývané jen Vyšší škola), tj. základu budoucí sofijské univerzity. Škola začínala jen s jednou katedrou, a to historie a filologie, ale už v následujícím studijním roce 1889–90 byla zřízena katedra fyziky a matematiky a na ní se stal od září 1889 Teodor Monin prvním řádným učitelem matematiky.

Teodor Monin se narodil 1. února 1858 v Kolíně, byl Čech a absolvoval v Kutné Hoře v roce 1874 reálné gymnázium. Následovala úspěšná studia na pražské c. k. České vysoké škole technické, ukončená v červnu 1878. Potom vyučoval na prvním pražském

---

*Czechs — lecturers in geometry at Sofia University.* Článek byl připraven na základě žádosti prof. D. KRUPKY (přírodovědecká fakulta MU v Brně), který byl v r. 1988 pozván na sofijskou univerzitu u příležitosti stého výročí jejího založení. Z angličtiny přeložila O. VLAŠINOVÁ.

reálném gymnáziu (1878) a v následujícím roce se habilitoval z deskriptivní geometrie na c. k. České vysoké škole technické v Praze. Do Bulharska přijel v roce 1881 a až do roku 1886 vyučoval deskriptivní geometrii, krasopis a kreslení na slivenském oblastním chlapeckém reálném gymnáziu. Současně s ním zde působil i jeho krajan Vladislav Šak. Společným úsilím obou se podařilo vytvořit na sliveneckém gymnáziu základy výuky matematiky; opírali se přitom o zkušenosti a tradici českého školství a zprostředkovávali i jeho celkovou kulturní úroveň. Po pětiletém působení se Monin vrátil na pražskou techniku (1886 — 1889), ale už ve studijním roce 1889/90 se stal přednášejícím nové katedry fyziky a matematiky sofijské Vyšší školy. Zasloužil se o sestavení učebního plánu a pak o organizaci výuky. Sám přednášel deskriptivní, analytickou a syntetickou geometrii.

Teodor Monin publikoval tyto práce:

1. *Geometrickým místem středů ploch kuželových 2. stupně, které procházejí danými šesti body v prostoru, jest plocha stupně 4-ho.* In: Drobné zprávy, ČPMF 16 (1887), str. 241.
2. *Harmonické shody 2-ho stupně vzhledem k soustavám trojbodovým lze snadno následovně stanovit.* Ibid str. 242.
3. *Rovinná křivka n-tého stupně je určena  $p_n = \frac{n(n+3)}{2}$  body.* Ibid str. 243.
4. *O konturách průmětu ploch stupně druhého.* In: ČPMF 17 (1888) str. 229–231.
5. *Řešení úlohy 12 v XI. ročníku tohoto časopisu.* In: ČPMF 17 (1888) str. 231–232.
6. *Příspěvky ku stanovení rovin tečných ku plochám mimosměrek.* In: Zprávy KČSN 1889 str. 210–222.
7. *O některých druzích souřadnic projektivických. Příspěvky k teorii křivky kruhové.* Praha 1889, 143 str.

Monin však v Bulharsku onemocněl a jeho zdraví se zhoršilo tak, že 9. listopadu 1891 odešel ze svého místa a vrátil se do Čech, kde v r. 1893 zemřel ve věku 35 let.

Po Moninovi byl na Vyšší škole v Sofii jmenován docentem opět český matematik Vladislav Šak a působil zde od října 1891 do 31. května 1894. Pocházel z Nalžavy v Čechách, kde se narodil 18. června 1860 a zemřel v Praze 19. června 1941. Své základní vzdělání získal ve Stříbrných Horách, kde byli jeho učiteli Václav Linhart a Petr Šafránek. V letech 1871–78 navštěvoval písecké gymnázium. Po maturitě absolvoval Učitelství ústav, který ukončil v roce 1881 v oboru matematiky a deskriptivní geometrie. Při studiu přišel do styku s bulharskými studenty a dokonce se stal jedním ze zakládajících členů a vedoucích představitelů spolku Bulgarska Sedyanka (bulharská včela) v Praze. Ve školním roce 1882/83 přijel Šak do Bulharska a nastoupil na sliveneckém oblastním reálném gymnáziu, kde vyučoval matematiku, fyziku, kosmografii a krasopis až do roku 1886. Potom přešel na první oblastní chlapecké gymnázium v Sofii a působil tam až do 10. července 1907. Přednášel tam sférickou a analytickou geometrii, algebraickou analýzu a algebru. Byl autorem a překladatelem matematických učebnic pro gymnázia a věnoval se i problematice metody výuky; připomeňme alespoň jeho článek *Několik slov ke studiu deskriptivní geometrie*. Na bulharských gymnáziích se dlouhou dobu používalo Šakových překladů českých početnic, zejména pak

*Aritmetiky* Václava Starého pro první tři třídy gymnázií a trojtřídní měšťanky (Plovdiv 1885) a *Deskriptivní geometrie pro vyšší třídy reálných gymnázií* Čenka Jarolímka (1894–5).

Vladislav Šak měl velkou šíři zájmů a jeho působení přesáhlo daleko výuku matematiky. V roce 1906 vydal v Sofii českou sbírku sonetů *Pod horou Vitoša*. Napsal veršované libreto *Karmelita*. Zabýval se problematikou slovanských studií. Zde vyzvedneme jeho stati *Původ a vývoj panslovanské myšlenky do r. 1848* nebo *Srbové v Lužici*. V „Knihovně slovanské besedy“ publikoval článek věnovaný K. H. Borovskému. V roce 1914 vydal bulharsko-český a česko-bulharský slovník a česky psanou bulharskou gramatiku. V roce 1916 se vmísil do diskuse o makedonské problematice svou knížkou *Polemika o Makedonii*. Šak-překladač měl velmi širokou paletu zájmů. Do češtiny přeložil díla Ivana Vazova (1850 — 1921), Penčo Slavejkova (1866 — 1912), Trifona Kouneva, Elizavety Bagrjany (1893 — 1983) a Konstantina Veličkova. Do bulharského písemnictví pak převedl jednak stati o jiném významném v Bulharsku působícím českém vědci, historikovi Konstantinu Jirečkovi (1854 — 1918), který se podstatnou měrou zasloužil o celkovou organizaci osvobozeného bulharského školství, jednak libreta oper *Lucretia Borgia*, *Malý zlatý kříž*, *Cavaleria rusticana*, *Mignon* a *Krásná Galathea*.

Vladislav Šak psal do pražského časopisu *Slavjanski Pregled* články, knížky i překlady bulharské poezie. V roce 1908 vydával noviny *Bulgarska Nezavisimost*. Aktivně působil v řadě spolků; vedle zmíněného spolku *Bulgarska Sedyanka* to byla *Slavjanská beseda*, *Slovanská filantropická společnost* v Sofii a byl předsedou spolku „Čech“, v němž se soustřeďoval český živel v Bulharsku. Stal se též zakládajícím členem *Fyzikálně matematického spolku* v Sofii.

Po šestadvacetiletém působení v Bulharsku se Vladislav Šak vrátil do Čech a na pražské obchodní akademii vyučoval matematice a bulharštině. První světová válka ho však uvrhla do role válečného zpravodaje. V Praze zastával i některé bulharské diplomatické funkce. Byl čelným představitelem bulharského ministerstva zahraničí a v letech 1920 až 1932 čestným bulharským generálním konzulem v Praze. Bulharsko mu za jeho činnost udělilo řád za občanskou službu. Je zajímavé, že všech jeho pět dětí mělo bulharské občanství.

Ze všech českých matematiků působících v Bulharsku, se o rozvoj výuky matematiky na bulharských školách nejvíce zasloužil Antonín Šourek, dlouhou dobu profesor a vedoucí katedry geometrie na univerzitě v Sofii. K 50. výročí Šourkova úmrtí se akademik B. T. Petkančin vyjádřil o jeho činnosti: „Po osvobození v roce 1878 se všemi svými silami, celým svým životem, podílel na budování bulharské vzdělávací soustavy jako učitel, vysokoškolský profesor, pracovník školské správy i autor učebnic a pedagogické literatury“.

Antonín Šourek se narodil 3. června 1858 v Písku a zemřel 19. února 1926 v Sofii. V Písku absolvoval s vyznamenáním v roce 1876 reálné gymnázium. Pak studoval dva roky na vídeňské technice (učitelství matematiky a deskriptivní geometrie) a zároveň i na univerzitě. Poslouchal přednášky Weyrovy, Staudiglovy, Winklerovy. Jeho studijní výsledky byly oceňovány už během studia. V letech 1878 — 1880 pak dokončil studium v Praze, a to opět na technice i na univerzitě. Rovněž zde měl dobré učitele:

Tilšera, Studničku, Ed. Weyra, Pánka, Czubera, Durégeho a další. V roce 1879/80 absolvoval státními zkouškami pro učitele matematiky a deskriptivní geometrie na středních školách. Přednášky bratří Weyrů, Tilšera a Staudigla zaměřily jeho pozornost na problematiku geometrie. Odpovídalo to tehdejšími trendům v matematice, vyvolaným rozvojem inženýrského vzdělávání v pařížské École polytechnique od konce 18. století. Deskriptivní geometrie byla chápána jako základní věda pro přípravu inženýra a s jejím rozšířením ve výuce na vysokých technických školách i na středních školách souvisela i zvýšená pozornost geometrii mezi tehdejšími matematiky vůbec.

Pozvání Antonína V. Šourka do Bulharska předcházelo doporučení pražských profesorů F. J. Studničky a A. Pánka, které si vyžádalo ředitelství veřejného vzdělávání v Plovdivu. Šourek začal rovněž své bulharské působení na sliveneckém reálném gymnáziu. Po roce (1880 — 1881) přešel na gymnázium v Plovdivu, kde působil devět let (1881 — 1890). Během svého pobytu v Plovdivu učil nejen matematiku, ale psal a vydával svoje učebnice, překládal do bulharštiny české učebnice; intenzívně se též zabýval výstavbou knihoven a s velkým zápalem budoval na gymnáziu sbírku geometrických modelů. Následující tři roky (1890 — 1893) působil na gymnáziu v Sofii a současně získal docenturu na Vyšší škole. Zde byl od 1. září 1893 jmenován řádným přednášejícím. Na univerzitě, ve kterou se Vyšší škola transformovala v roce 1904, zůstal jako vedoucí katedry geometrie až do své smrti. Pouze v letech 1915–21 tuto funkci ze zdravotních důvodů nevykonával. V roce 1908/9 byl A. Šourek zvolen děkanem fyzikálně matematické fakulty, která měla katedru matematiky a fyziky, jakož i chemie a přírodních věd. Šourek přednášel už v roce 1895 aplikovanou deskriptivní geometrii na Škole pro výuku učitelů a v letech 1897 — 1912 konstruktivní perspektivu na výtvarné škole, pozdější Akademii malířských umění. Je pozoruhodné, jak rozsáhlá byla Šourkova činnost na Vyšší škole. Pro nedostatek přednášejících musel vést přednášky z analytické, syntetické, deskriptivní i projektivní geometrie, z teorie křivek a ploch, z analýzy, z algebry, algebraické analýzy, vyšší algebry i prostorové kinematiky. Rozsah Šourkových přednášek odpovídal obsahu výuky matematiků a inženýrů na vysokých školách v ostatních evropských zemích. Důležité bylo též vydávání Šourkových přednášek s jeho pečlivými obrazy litografickou cestou. V roce 1914 pak vydal učebnici deskriptivní geometrie (616 str.) jako 3. svazek ediční řady sofijské univerzitní knihovny. Rozsáhlou pozornost věnovala této knize pochvalná kritika prof. Juraje Majceva v časopise *Nastavnog Vjesnik* (1922). Rovněž v časopise *L'Enseignement Mathématique* byla Šourkově učebnici věnována recenze (ročník 20, 1920, str. 462). H. Fehr zde zdůrazňuje: „Materiálově a metodicky se Šourkova učebnice vyrovná nejlepším známým kompendiím deskriptivní geometrie. Učebnice se neomezuje jen na Mongeovu projekci, ale je v ní i obsáhlý výklad kotovaného, centrálního i axonometrického promítání . . . začíná dobrým historickým výkladem o vývoji deskriptivní geometrie a v jejím dodatku najdeme cenné historické a bibliografické odkazy.“ Rovněž akademik B. L. Petkančin zdůrazňuje encyklopedičnost Šourkova pojetí učebnice deskriptivní geometrie.

Po autorově smrti v r. 1926 byly jeho projektivní geometrické přednášky publikovány v ediční řadě sofijské univerzitní knihovny jako *Základy projektivní geometrie*. Šourek zde vychází z von Staudtovy koncepce čistě syntetického pojetí projektivní geometrie

bez užití metrických prostředků.

Šourek napsal i řadu bulharských středoškolských učebnic matematiky, a tím přispěl k vytvoření určitého standardu výuky matematiky na samém počátku samostatného bulharského vývoje. Namátkou vybíráme: *Rovinná trigonometrie*, Plovdiv 1883 (128 str.), *Sférická trigonometrie*, Plovdiv 1889 (97 str.), *Stereometrie*, Plovdiv 1883 (123 str.), *Analytická geometrie pro vyšší třídy reálných gymnázií*, 1885 (154 str.), *Deskriptivní geometrie pro vyšší třídy reálných gymnázií I, II*, Plovdiv 1888 — 89 (434 str.), Studničkovy logaritmické tabulky ve třech vydáních 1882 — 1896. Z češtiny pak přeložil Strnadovu *Geometrii pro vyšší třídy reálných gymnázií* (4 díly, Plovdiv 1896, 360 str.) a Taftlovu *Algebru pro vyšší třídy gymnázií* (Plovdiv 1899, 412 str.). Pro vojenskou školu v Sofii publikoval také učebnici deskriptivně geometrického rýsování (1895, 240 str.) a v Praze byla vydána jeho *Nauka o čtyřstěnu* (1886, 109 str.).

Své populárně vědecké články, recenze, metodické poznámky uveřejňoval v časopise Fyzikálně matematické společnosti, ve školní revui Učilišten Pregled a jinde.

Dvě jeho knihy, *Lekce manuální práce a Modely pro přípravné cvičení k manuální práci pro první stupeň podle Fröbelovy metody*, měly motivaci v Šourkově zálibě ve zhotovování geometrických modelů. Už na plovdivském gymnáziu vytvořil pozoruhodnou sbírku a v této činnosti pokračoval i během svého působení na sofijské univerzitě, kde jím vytvořená sbírka existuje dodnes. To je důvod, proč vedl skupinu bulharských studentů na kurs manuálních dovedností do Švýcarska. Odtud si přivezl podněty k napsání obou knih.

Už v roce 1888 byl bulharským ministerstvem školství jmenován koordinátorem akvizic pro veřejné knihovny v Sofii a Plovdivu. Svých cest do zahraničí a osobních styků využil k založení fyzikální matematické fakulty. Získal pro ni úplné série hlavních matematických časopisů (*Journal de l'Ecole polytechnique* od r. 1793, *Journal des mathématiques pures et appliquées* od r. 1837, *Mathematische Annalen* od r. 1888 aj.). Vypracoval i úplný katalog této knihovny a publikoval ho v r. 1913.

Antonín Šourek byl delegátem sofijské univerzity a bulharského ministerstva školství na 3. mezinárodním matematickém kongresu v Heidelbergu (1904) i na 5. kongresu v Cambridgi (1912). Na přelomu 19. a 20. století se z iniciativy Felixe Kleina rozvinula práce nad reformou výuky matematiky. Byla vytvořena Mezinárodní komise pro vyučování matematice. Šourek byl tímto hnutím podněten a přednesl pak na 3. kongresu zprávu „O výuce matematiky v Bulharsku“. Zprávu pak otiskly jak *L'Enseignement Mathématique* (1905) a *American Journal of Mathematics* (Baltimore); její závěry využil i Gino Lorio ve své knize *Storia della Geometria Descrittiva* (str. 407–410).

Šourek patřil mezi zakladatele bulharské fyzikálně matematické společnosti (1898). Byl jejím předsedou a po několik let i redaktorem jejího periodika. Byl členem Jednoty českých matematiků a fyziků od r. 1888, v roce 1911 se stal korespondujícím členem Královské české společnosti nauk a o rok později i čestným členem Jednoty.

Ze svého jmění A. V. Šourek odkázal část do fondu spravovaného sofijskou univerzitou a určeného na odměny úspěšným studentům deskriptivní a projektivní geometrie.

Život A. V. Šourka v Bulharsku, které se stalo jeho druhou vlastí, byl velice plodný a naplněný neúnavnou činností pro rozvoj matematiky a bulharského školství. Je zají-

mavé, že až do Šourkovy smrti v roce 1926 vyučovali na sofijské univerzitě matematiku vlastně jen čeští matematici.

Teodor Monin, Vladislav Šak i Antonín Šourek patří mezi pracovníky, jejichž zásluhou se bulharská matematika začala rozvíjet, jsou příkladem nezištné spolupráce mezi inteligencí slovanských zemí na konci 19. století, která přispívala k urychlení kulturní emancipace národů probouzejících se k samostatnému národnímu rozvoji.

## L i t e r a t u r a

- [1] PETKANČIN, B.: *Anton Šourek (1857 — 1926). Po slučaj 50 godini ot smrtta mu.* Fiziko-matem. spisanie, sv. 19, 1976, 3–4, s. 240–243.
- [2] TABAKOV, D.: *Profesor Anton V. Šourek.* Spisanie na fizikomatematičeskoto družestvo, XII, 1927, 6–7, s. 209–218.
- [3] ARNAUDOV, M.: *Istorija na Sofijskija universitet „Sv. Kliment Ochridski“ prez prvoto mu polustoletie — 1888 — 1938.* Sofija, 1939.
- [4] *Almanach na Sofijskija universitet „Sv. Kliment Ochridski“.* Vtoro izdanie za petdesetgodišnina na Universiteta — 1888 — 1938, Sofija, 1940.
- [5] PETROV, P.: *Prvijat redoven prepodavatel po matematika v Sofijskija universitet.* Obučenie po matematika, sv. 6, 1983, s. 36–37.
- [6] PETROV, P.: *Vladislav Šak.* Obučenie po matematika, sv. 4, 1986, s. 57–58.
- [7] ATANASOV, V.: *Prof. A. V. Šourek.* Blgaro-čechoslovaška vzaimnost, II, 1926, 1, s. 1–3.
- [8] NAČOV, N.: *Dejci i dela v češsko-blgarskite vzaimni otnošenija.* Blgaro-čechoslovaška vzaimnost, II, 1926, 2–3, 11–15.

# jubilea & zprávy

## ZA PROFESOROM JURAJOM DANIELOM-SZABÓOM

23. novembra 1990 nás nečakane vo veku 71 rokov opustil prof. RNDr. Juraj Daniel Szabó, CSc., dlhoročný pracovník Katedry experimentálnej fyziky Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach.

Profesor Juraj Daniel-Szabó sa narodil 4. júla 1919 vo Vyšnej Slanej. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia v odbore matematika-fyzika na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v r. 1942 začal pracovať ako stredoškolský profesor matematiky a fyziky na gymnáziách v Dolnom Kubíne, Spišskej Novej Vsi a inde. Potom pôsobil ako riaditeľ Štátneho kurzu pre prípravu pracujúcich na vysoké školy, a to až do r. 1952, keď sa v Košiciach utvárala Vysoká škola technická. Na katedre fyziky tejto vy-

sokej školy začínal svoje vysokoškolské vedecko-pedagogické pôsobenie. Prešiel rôznymi funkciami a ako vedúci katedry usmerňoval a riadil pedagogickú i vedeckovýskumnú prácu na tomto fyzikálnom pracovisku tak, že bolo v 50. rokoch prakticky jediným na východnom Slovensku, kde sa významnejšie rozvíjalo fyzikálne bádanie. Prof. J. Daniel-Szabó postupne okolo seba sústredil kolektív erudovaných spolupracovníkov, s ktorými cielavedome a systematicky skvalitňoval pedagogickú i vedeckú prácu na katedre. V pedagogickej práci bol vždy vzorom svojim spolupracovníkom a výchovu študentov považoval vždy za jednu zo svojich prvoradých povinností. Svoju lásku k fyzike dokázal preniesť na študentov a vzbudil u nich hlboký záujem o tento vedný odbor.

Prof. J. Daniel-Szabó sa mimoriadne zaslúžil o založenie Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika a potom i o jej ďalšie budovanie, a to najmä vo funkcii dekana fakulty, ktorú vykonával 13 rokov. Ako dlhoročný vedúci našej katedry sa snažil nielen o rozvíjanie v Košiciach už tradičného výskumu fyzikálnych vlastností feromagnetických látok, ale podporoval i orientáciu katedry na ďalšie oblasti fyzikálneho výskumu, a to najmä na fyziku nízkych a veľmi nízkych teplôt. Prof. J. Daniel-Szabó bol spoluautorom